

ontwikkeling+beheer natuurkwaliteit

o+bn

Kennis maken, kennis delen

Thema Landbouw

Inhoud

Kennis maken, kennis delen	3
Kennisnetwerk OBN: voor biodiversiteit, klimaat, water en landbouw	4
KENNIS MAKEN – Landbouw: gezond voedsel met oog voor de natuur	6
KENNIS MAKEN – Gedeputeerde Douwe Hoogland over onderzoek aan laagveen	10
Het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit	12

Uitgave:

VBNE / Kennisnetwerk OBN 2020

Tekst:

Geert van Duinhoven, Carla Feijen en Wim Wiersinga

Citaten van de provincies komen uit de bestuursakkoorden.

Vormgeving:

Aukje Gorter

Druk:

iDrukker

Coverfoto:

Wanne Roetmeijer

Kennis maken, kennis delen

Iedereen geniet van natuur, bos en landschap. Maar al dat moois is er niet vanzelf. Dankzij provincies, waterschappen en diverse diensten van de Rijksoverheid kunnen beheerders in het veld zo goed mogelijk hun werk doen. Het gezamenlijke doel: de natuur in Nederland robuust maken.

Net als beheerders, hebben ook beleidsmakers regelmatig te kampen met ingewikkelde vraagstukken waar niet een-twee-drie een antwoord op is. Welke strategieën zijn het meest geschikt voor het herstel van een bepaald natuurstype? Hoe ga je om met de overmatige stikstofbelasting op natuurgebieden? Is het haalbaar om waterstanden te verhogen ten behoeve van natuur? En levert dat dan ook de gewenste resultaten op? Halen we daarmee de internationaal afgesproken doelen?

Het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit is opgericht zodat natuur- en waterbeheerders, samen met beleidsmakers aan deze vraagstukken kunnen werken om te komen tot praktisch bruikbare oplossingen.

In deze brochure laten we zien wat het Kennisnetwerk OBN de afgelopen jaren heeft gedaan voor provincies, waterschappen, rijksdiensten en beheerders. Maar we willen vooral voor het voetlicht brengen wat het Kennisnetwerk OBN voor u kan betekenen. Met welke vragen op het gebied van natuurbeheer of -beleid zit u zelf? Wilt u adviezen hebben voor een specifiek terrein, wilt u in contact komen met collega's, of met terreinbeheerders die met vergelijkbare vraagstukken te maken hebben? Het Kennisnetwerk OBN kan u hierbij helpen.

Hopelijk inspireert deze brochure u om gebruik te maken van de enorme hoeveelheid kennis die de afgelopen jaren is opgebouwd. Tevens hoop ik dat het Kennisnetwerk OBN in de toekomst van uw kennis gebruik kan maken. Want alleen door het delen van actuele en praktische kennis over natuurbeleid en natuurbeheer, zullen we uiteindelijk een robuuste en duurzame natuur in Nederland kunnen krijgen.

*Harold Hofstra,
Gedeputeerde provincie Flevoland
IPO-woordvoerder Vitaal Platteland*

Harold Hofstra

foto Wanne Roetmeijer

Kennisnetwerk OBN: voor biodiversiteit, klimaat, water en landbouw

foto Michel Riksen

Bodemonderzoek naar voorraad verstufbaar zand

In Nederland is de biodiversiteit, afgemeten aan kwaliteit en kwantiteit van natuur, de afgelopen eeuw fors afgenomen. Landbouw en verstedelijking zijn de belangrijkste oorzaken voor het verlies aan oppervlakte natuur. De vervuiling van de lucht, bodem en water is een belangrijke factor in de achteruitgang aan kwaliteit. Vooral de biodiversiteit van heiden, duinen en agrarisch gebied gaat nog steeds verder achteruit. Deze problemen onderkennen de Europese en Nederlandse overheden al enkele tientallen jaren en voeren daar dan ook beleid op. De laatste jaren is dit natuurbeleid gedecentraliseerd en de provincies hebben de verantwoordelijkheid op zich genomen om de achteruitgang te stoppen en om te buigen naar een verbetering.

Basisdiensten

Zonder natuur kan de mens niet overleven. De natuur levert voedsel, geeft schoon drinkwater, ruimte voor recreatie, produceert hout, vangt fijnstof in, geeft beschutting en matigt de weersinvloeden. Daarnaast heeft natuur een intrinsieke waarde. Planten en dieren hebben uit zichzelf bestaansrecht en wij moeten de aantasting daarvan zoveel mogelijk vermijden.

Kennisvragen

Voldoende reden dus om met man en macht aan natuur en biodiversiteit te werken. Voor beheerders en bestuurders begint daar echter wel vaak het probleem. Waar begin je met natuurherstel? Hoe maak je de natuur meer klimaatbestendig? Welke soorten zijn nog te redden en welke kun je nog terugkrijgen? Kunnen waterveiligheid langs de rivier en de kust wel samengaan met natuurherstel? Welke maatregelen zijn geschikt en betaalbaar om de gevolgen van de overmatige stikstof-

Kennis maken en kennis delen

Deze brochure laat zien wat het Kennisnetwerk OBN doet en wat het kan betekenen voor provincies en andere overheden. OBN genereert nieuwe kennis die praktisch toepasbaar is voor relevante en actuele beleidsthema's. In deze brochure staan diverse voorbeelden van kennismaken: beleidsthema's zijn vertaald in wetenschappelijke vraagstukken waarna de antwoorden vervolgens praktisch toepasbaar zijn in beheer en beleid.

Voor het Kennisnetwerk OBN is kennis delen en essentieel onderdeel. Kennis moet beschikbaar zijn. Dus organiseert het Kennisnetwerk bijeenkomsten, veldwerkplaatsen en publiceert het behalve wetenschappelijke rapporten ook handzame brochures en praktische adviezen.

In deze brochure geven we voorbeelden van Kennis maken en Kennis delen. Bij elk van die voorbeelden staan brochures, rapporten en bijeenkomsten vermeld over het betreffende onderwerp. Deze zijn altijd gratis te bekijken via de link of op de website van het Kennisnetwerk OBN: www.natuurkennis.nl

depositie te verkleinen? Hoe kunnen landbouw en natuur samen gaan? Waar ontwikkel je het beste nieuwe natuur en hoe moet of kan die er uit zien? Welke eisen stellen bedreigde soorten aan hun omgeving? Ingewikkelde kennisvragen die vragen om gedegen wetenschappelijk onderzoek.

Praktisch toepasbaar

Het Kennisnetwerk OBN is opgericht om de juiste vragen te stellen, die vragen te beantwoorden en de nieuwe kennis toepasbaar te maken voor de praktijk. Provincies, waterschappen, Rijkswaterstaat, rijksoverheid zijn bij uitstek organisaties die belang hebben bij het stellen van de juiste vragen en de juist praktisch toepasbare antwoorden. Zij hebben immers hoge beleidsambities op het gebied van natuur, klimaat en landbouw. Met wetenschappelijke kennis kunnen zij deze ambities, die op allerlei manieren met elkaar in verband staan, bereiken.

KENNIS MAKEN

Landbouw: gezond voedsel met oog voor de natuur

foto Fabrice Ottburg

Kruidenrijk grasland

De landbouw is bezig om te schakelen van een enkel op voedselproductie gerichte industrietaak naar een landschapbeherende sector die kwalitatief hoogstaand voedsel produceert. Deze natuurinclusieve landbouw of kringlooplandbouw past bij de beleidsambities van alle provincies, maar is er helaas niet van vandaag op morgen. Het vereist de wil van de sector om te veranderen, de wil van de consument om meer te betalen voor producten, maar ook veel kennis over die nieuwe vorm van landbouw. Steeds meer OBN-onderzoeken gaan daarom over natuurinclusieve landbouw. Want zowel onderzoekers als beleidsmakers en natuurbeheerders hebben een gemeenschappelijk belang bij voldoende kennis en praktijkexperimenten.

Drenthe: “We kijken hoe we verschillende functies als natuur en biodiversiteit, duurzame landbouw, water, vrijetijdseconomie, energie en klimaat slim kunnen combineren.”

Groningen: “Van groot belang is de vergroting van de biodiversiteit: dit is de basis voor de flora en fauna, maar ook voor een duurzame toekomst van de landbouw.”

Zeeland: “Agrariers kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan natuurwaarden, onder andere door volhoudbare en natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer. De belangen vanuit biodiversiteit, natuurontwikkeling en de landbouw lopen zo gelijk op.”

OBN-kennis over Landbouw en natuur

Praktische handleidingen

- Kansen voor fauna in natuurbeheer. Over mogelijkheden om het ‘landbouwlandschap’ aantrekkelijker te maken voor insecten en andere fauna.

Achtergrondkennis over natuurinclusieve landbouw

- Invloed plas-drasgreppel op kuikenoverleving Kievit. Over de (geringe) effectiviteit van de maatregel.
- Het effect van omgevingsvariabelen op soorten van het open akkerland en droge dooradering. Over de keuze van locatie en maatregelen.
- Gebruik van ruige stalmest in natuurbeheer. Over regelgeving en praktijk van maatregel die de bodem kan verbeteren.

foto Fabrice Ottburg

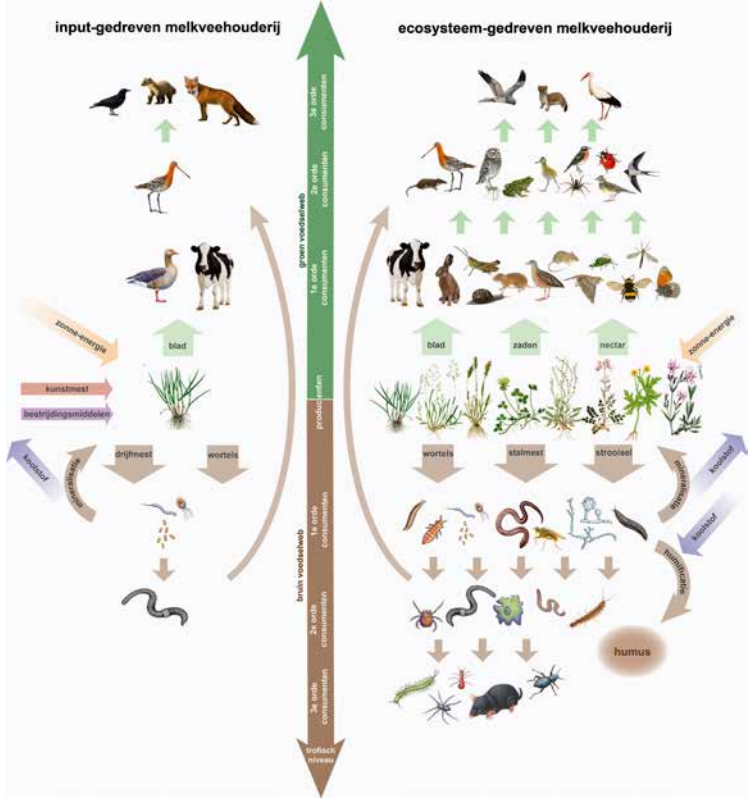

foto Dick Melman; foto inzet Hans van den Bos

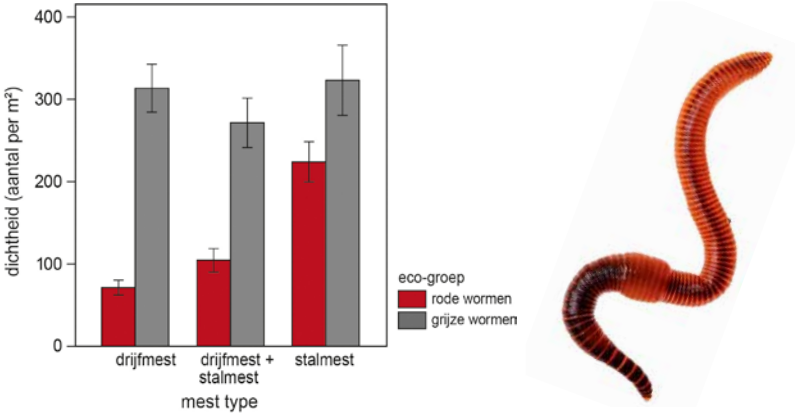
Maatregel (met subsidie) blijkt in de praktijk toch niet zo goed te werken voor de kievit

Natte landbouwpercelen zijn goed voor weidevogels. Dus leggen boeren, al dan niet met een vergoeding, plasdras-situaties aan, bijvoorbeeld een plasdras-greppel. Voordeel van zo’n brede natte strook langs een greppel, is dat er meer variatie in vegetatie ontstaat en daarmee ook een groter en goed bereikbaar voedselaanbod. Dit is vervolgens terug te zien in fors hogere aantallen vogels die hier op afkomen. Maar heeft dit dan ook een positief effect op de populatie? Resulteert het in meer vliegvlugge jongen en dragen de greppel-plasdrassen daarmee bij aan een verduurzaming en vergroting van de populatie kieviten? Het Deskundigenteam Cultuurlandschap liet onderzoek naar deze vragen uitvoeren. Verrassend genoeg blijken de plasdras-greppels geen effect te hebben op de kuikenoverleving. Kuikens jonger dan tien dagen hebben weliswaar een voordeel van plasdras, maar voor oudere kuikens vonden de onderzoekers juist een negatief effect. Per saldo is er dus geen effect op de kuikenoverleving. Om de kievitpopulatie te versterken is kennelijk meer nodig en heeft het voor overheden weinig zin om het beschikbare geld enkel en alleen in te zetten op zoveel mogelijk plas-drasgreppels.

Kennis voor een gezonde bodem

Natuurbeheer is alleen mogelijk als daarvoor een goede basis is. En die basis is de bodem. OBN-onderzoek naar de bodem van bossen en heide maakt steeds duidelijker wat er met de bodem aan de hand is en waarom vaak sprake is van een ongezonde bodem. Het overmatige stikstof in de lucht komt als ammoniak en stikstofoxiden op de bodem terecht en weekt daar mineralen los van bodemdeeltjes. De mineralen spoelen naar de ondergrond en de bodem raakt ernstig verarmd. Bomen, vooral eiken, hebben op dit soort verarmde bodem een kwijnend bestaan. Ook het bodemleven neemt snel af. Dit mechanisme van verzuring en verarming, treedt overigens ook op in landbouwgebieden.

Rode wormen zijn schimmeleters, de grijze bacterie-eters. De grijze wormen doen het dus goed in een bacterie-dominant bodemsysteem, maar een schimmel-dominant bodemsysteem is veel gezonder en duurzamer. In grasland met stalmest komen relatief meer rode wormen voor.

Kennisuitwisseling over mest en regels en daarmee weidevogels behouden

Het gebruik van ruige stalmest kan een belangrijke rol spelen bij herstel van de bodemgezondheid, de bodemvruchtbaarheid en herstel van de weidevogelstand, zo blijkt uit een bijeenkomst voor boeren en natuurbeschermers. In met ruige stalmest bemest grasland komen meer regenwormen voor dan op grasland met drijfmest of kunstmest. Die regenwormen zijn belangrijk voor de bodemstructuur. Ze breken mest en strooisel af en maken het beschikbaar voor bacteriën en schimmels. Op land dat later bemest is (half maart) vind je meer regenwormen dan op land dat begin februari bemest is. Uit onderzoek blijkt namelijk dat rode regenwormen in maart hongeriger zijn en daarom aan de oppervlakte komen voor voedsel en zo voor weidevogels bereikbaar zijn. Voor weidevogels zou het dus het beste zijn om graslanden zo laat mogelijk in het voorjaar met ruige stalmest te bemesten. Boeren en natuurbeheerders zijn echter gebonden aan strikte mestregelgeving, waardoor optimaal weidevogelbeheer in de praktijk lastig is. Daar zouden ze in overleg met beleidmakers dan ook graag oplossingen voor willen bedenken.

foto Fabrice Ottburg

KENNIS MAKEN

Gedeputeerde Douwe Hoogland over onderzoek aan laagveen

foto Dreamstime

Het Friese veenweidegebied staat onder druk. Doordat het waterpeil zakt, oxideert het veen. Dat betekent dat het veen langzaam afbreekt en daarmee daalt de bodem. Dat proces geeft extra uitstoot van CO₂ en draagt dus bij aan het klimaatprobleem. Bovendien komt de bodem steeds dichterbij het zoute grondwater waardoor een verzilting dreigt en de grond moeilijker bruikbaar wordt voor de landbouw. Door het lage waterpeil verdrogen steeds meer Friese natuurgebieden die van hoge waterstanden afhankelijk zijn.

En het is ook een maatschappelijk probleem, zegt Fries gedeputeerde Douwe Hoogland. “Het dalende waterpeil geeft schade aan houten paalfunderingen van woningen. We zouden het waterpeil eenvoudig kunnen verhogen, maar dan loopt alle landbouwgrond onder water. En daar speelt dan ook nog het ingewikkelde stikstofprobleem tussendoor. Kortom, we hebben te maken met belangen van heel verschillende aard. We zijn daarom in Fryslân een veenweideprogramma gestart waarin we proberen al die belangen mee te wegen en te komen tot duurzame, maatschappelijk geaccepteerde oplossingen.” Dat vraagt om gedegen kennis, kennis die de provincie ook bij het Kennisnetwerk OBN haalt. “We zullen dit proces gebiedsgericht gaan aanpakken, omdat elk deelgebied weer om een andere oplossing vraagt. Per gebied zullen we ons samen met de betrokkenen moeten afvragen wat de toekomst van dit gebied kan zijn. Daarbij zijn onderzoeken waaronder die van het OBN, van groot belang. De Radboud Universiteit doet hier al allerlei onderzoeken over hoe het precies werkt met CO₂ als veen afbreekt en hoe je dat kan tegengaan. Uit de praktijkproeven met onderwaterdrainage blijkt namelijk dat hogere grondwaterstanden niet per se leiden tot minder uitstoot van CO₂. Dat dwingt

ons na te denken over oorzaken en alternatieven. Zo blijkt een betere vruchtbaarheid van de bodem mogelijk te zorgen voor minder veenoxidatie en uitstoot van CO₂. Daarnaast moeten we weten hoe we de verdroging in de natuurgebieden als De Rottige Meente en De Alde Feanen kunnen tegengaan en hoe we ze minder stikstofgevoelig kunnen krijgen. We hebben ook veel contact met proefboerderij Zegveld, waar ze onderzoeken hoe de landbouw er uit kan zien als de grondwaterpeilen hoger worden. Ik zie de problematiek van de veenweide dus als een integraal probleem dat we in samenhang moeten zien op te lossen.”

Douwe Hoogland

foto Kees van Vliet

Het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit

Beleid, beheer en wetenschap maken en delen kennis

foto Wanne Roeetemeijer

Beheerders van natuurterreinen, waterbeheerders, beleidsmakers, politici en wetenschappers dragen allemaal hun steentjes bij aan natuurbeheer in Nederland. Dat gaat over het algemeen steeds beter: veel soorten zijn de afgelopen decennia teruggekeerd, natuurgebieden zijn vergroot en hebben minder last van vervuiling. Ook snappen we steeds beter wat er nodig is om de natuur nog verder te helpen en robuust te krijgen. Toch lopen alle betrokkenen nog regelmatig op tegen allerlei vragen en problemen. Om die vragen bij elkaar te brengen, op elkaar af te stemmen en praktische oplossingen te krijgen, is eind jaren tachtig het Kennisnetwerk OBN opgericht. Het Kennisnetwerk ontwikkelt en verspreidt kennis met als doel het structureel herstel en beheer van natuurkwaliteit. Het is een onafhankelijk en innovatief platform waarin mensen uit beheer, beleid en wetenschap samenwerken.

Deskundigenteams: beheer én beleid

De kern van het kennisnetwerk wordt gevormd door acht deskundigenteams en een Expertisegroep fauna. Hierin werkt een gemêleerd gezelschap afkomstig van onder andere terreinbeherende organisaties, provincies, universiteiten, waterschappen, kennis/onderzoeksinstellingen, adviesbureaus intensief samen om de kennisbehoeften op het gebied van het natuurbeheer te definiëren. Een belangrijke taak van de teams is om de beschikbare kennis beschikbaar te maken. De voorzitters van de deskundigenteams zijn afkomstig van de terreinbeherende organisaties, de vicevoorzitters zijn afkomstig uit de onderzoekswereld. Elk jaar worden zes tot acht nieuwe onderzoeken opgestart. Deze zijn vaak meerjarig en experimenteel in het veld. Het OBN-onderzoek moet resulteren in concrete herstel- en beheermaatregelen zodat terreinbeheerders

de natuur kunnen herstellen en verder kunnen ontwikkelen. Daarbij maken de deskundigen waar mogelijk een koppeling met andere maatschappelijke belangen of ecosysteemdiensten van natuur en biodiversiteit zoals zeespiegelstijging, klimaatverandering, veiligheid, waterberging, vastlegging van CO₂ en benutting zoals oogst van hout en biomassa, plaagbestrijding en bestuiving. Hiervoor werkt het kennisnetwerk samen met de provincies, ministeries, de waterschappen, Rijkswaterstaat en andere onderzoeksprogramma's, zoals Stichting Toegepast onderzoek waterbeheer (STOWA), Kennisprogramma COASTAR en het Deltaprogramma.

Beleidsmakers samen met beheerders en onderzoekers het veld in

OBN organiseert regelmatig bijeenkomsten in het veld met betrokkenen. In 2015 bracht OBN een rapport uit over kleinschalige verstuing. Het rapport werd in de praktijk besproken tijdens een workshop en excursie in Meijndel. Harrie van der Hagen van Dunea, de beheerder van het gebied, kijkt zeer tevreden terug op de excursie. "Een groot winstpunt van deze OBN-aanpak is dat we samen waren met beheerders, wetenschappers en beleidsmakers. Omdat het nu heel concreet werd, namelijk wat zouden wij doen op deze locatie, kreeg men steeds meer begrip voor elkaars rol. De provincie zit met de Natura 2000-doelen en beperkte middelen voor beheer, de beheerders willen geen zinloze maatregelen doen en vragen zich vaak af wat de bezoekers ervan vinden. En onderzoekers willen vooral weten hoe een en ander in elkaar zit en zijn wat minder gefocust op concrete uitvoering. Drie verschillende invalshoeken die hier bij elkaar kwamen die nodig zijn om maatregelen te nemen die ook zo snel mogelijk het gewenste effect op de natuur hebben."

Meedoen!

Wetenschappers, beleidsmakers, en beheerders zijn allemaal welkom in het Kennisnetwerk OBN. Dat kan door mee te doen aan de **veldwerkplaatsen** en andere bijeenkomsten. Daarnaast is kennis en ervaring altijd welkom bij een van de deskundigenteams. Alleen door middel van actuele input uit de praktijk van het beheer of beleid en bestuur, kunnen de deskundigenteams de relevante onderzoeken uitvoeren. Deskundigen uit het Kennisnetwerk is beschikbaar om locatiespecifieke adviezen te geven over een actueel beheerprobleem.

Hieronder een opsomming wat het Kennisnetwerk OBN nog meer doet:

- Kennisverspreiding**
 Om de ontwikkelde kennis te verspreiden, publiceert het OBN rapporten, brochures, nieuwsbrieven, adviezen en organiseert het netwerk symposia en veldwerkplaatsen. Alle OBN-rapporten en overige publicaties zijn als pdf gratis beschikbaar op natuurkennis.nl. Het Kennisnetwerk OBN publiceert elk kwartaal een nieuwsbrief in het Vakblad Natuur Bos Landschap.
- Gebiedsgericht advies**
 Als beheerders of beleidsmakers problemen of vragen hebben in een specifiek natuurgebied, kunnen zij een gebiedsgericht advies vragen aan het Kennisnetwerk OBN. Het advies wordt opgesteld door een van de deskundigenteams. Het kennisnetwerk betaalt de helft van de kosten en de aanvrager betaalt de andere helft. Het advies wordt gepubliceerd zodat ook andere beheerders daarvan kunnen leren.
- Veldwerkplaatsen**
 Het Kennisnetwerk OBN verspreidt de nieuw ontwikkelde kennis door middel van veldwerkplaatsen. Dat zijn kleinschalige bijeenkomsten in het veld waar beheerders, onderzoekers en beleidsmakers hun kennis uitwisselen. Nieuwe en specifieke inzichten uit recent onderzoek over een bepaald beheer-gerelateerd onderwerp worden gepresenteerd en in de middag worden in het veld ervaringen uitgewisseld over de toepasbaarheid van deze kennis in de praktijk. Van alle gehouden veldwerkplaatsen zijn de presentaties en de kennisbladen te vinden op de website van de veldwerkplaatsen. www.veldwerkplaatsen.nl.

Werkwijze OBN

In de Stuurgroep OBN Natuurkennis zijn de financiers van het kennisnetwerk (ministerie LNV en de provincies), de terreinbeheerders en het onderzoek vertegenwoordigd. De stuurgroep stelt het jaarplan vast en besluit naar welk onderzoek het geld dat jaar gaat. De stuurgroep laat zich adviseren door de OBN Adviescommissie. Deze bestaat uit vertegenwoordigers van beleid, beheer en onderzoek, die niet ook in een van de deskundigenteams zitten. Deze adviescommissie beoordeelt de onderzoeksvoorstellen van de deskundigenteams en prioriteert deze binnen het beschikbare budget en doet daarmee een voorstel voor het nieuwe jaarplan.

Financiën OBN

Het ministerie van LNV en de provincies financieren samen het OBN Kennisnetwerk. Het ministerie financiert de instandhouding van de kennisstructuur (waaronder de deskundigenteams), de kennisverspreiding, advisering, de aanbestedingen, lange termijn monitoring van OBN-experimenten en stelt incidenteel extra subsidie beschikbaar voor belangrijke inhoudelijke thema's. Dit is ongeveer € 850.000 per jaar. De provincies financieren het onderzoeksbudget met € 950.000 per jaar. Samen met andere partijen die cofinanciering inbrengen zoals waterschappen, individuele provincies, Rijkswaterstaat, gaat er jaarlijks € 1 – 1,5 miljoen om in het onderzoek.

Kennisnetwerk OBN wordt gecoördineerd door de VBNE en gefinancierd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en BIJ12

Vereniging van bos- en natuurterreineigenaren (VBNE)

Princenhof Park 7
3972 NG Driebergen
0343-745250
info@vbne.nl

Alle publicaties en
producten van het
OBN Kennisnetwerk
zijn te vinden op
www.natuurkennis.nl